

Н. Г. Габлей

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЯК ОДНІЄЇ З ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. В Україні досить поширеною є тенденція щодо застосування покарання без позбавлення волі. У кримінальному законі передбачена можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності. У юридичній літературі дотепер точаться дискусії щодо того, чи є даний вид звільнення покаранням, чи формою реалізації кримінальної відповідальності, чи заходом кримінально-правового примусу. Важливо розглянути окремі аспекти застосування до засудженого даного виду звільнення, оскільки це є проявом гуманізму до особи та можливістю не відбувати реальне покарання, водночас мати статус засудженого, отже, комплекс усіх кримінально-процесуальних прав, що впливають із нього.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям дослідження стали роботи українських та зарубіжних учених і практиків: І.М. Гальперіна, О.А. Горяїнової, І.Г. Богатирьова, В.М. Дрьоміна, М.А. Єфімова, І.І. Карпеця, Г.А. Кригера, В.А. Ломако, Д.В. Ривмана, М.Ф. Саввіна, С. Сабаніна, В.В. Скибицького, Ю.М. Ткачевського й інших.

Метою статті є з'ясування порядку застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням, висунення пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального та кримінально-процесуального закону щодо цього.

Виклад основного матеріалу. Ст. 62 Конституції України визначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1, с. 21]. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України визначив момент набуття особою статусу засудженого в ч. 2 ст. 43 [2], де зазначено, що засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили [3, с. 280]. Відтоді особа набуває статусу засудженого, вона може вступати у відповідні кримінально-процесуальні правовідносини, зокрема, має право оскаржувати обвинувальний вирок в апеляційній чи касаційній інстанціях. Відповідно

до ч. 2 ст. 373 КПК України, якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність. Як бачимо, кримінальна відповідальність реалізовується у трьох формах: а) засудження особи в обвинувальному вироку, але без призначення покарання; б) засудження особи в обвинувальному вироку із призначенням покарання та його реальним відбуванням; в) засудження особи в обвинувальному вироку із призначенням покарання, але без його реального відбування – звільнення від відбування покарання з випробуванням необхідно визнати самостійним інститутом Загальної частини кримінального права.

Отже, виносячи обвинувальний вирок, що набирає законної сили, можна звільнити вже засудженого від відбування покарання з випробуванням, це є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності. Варто зауважити, що законодавцю треба узгодити конституційну норму зі змінами, що стосуються видів кримінального правопорушення. У 2018 р. введені зміни у КПК України, 1 липня 2020 р. вони набрали чинності, у кримінальному праві є кримінальні проступки та злочини як види кримінальних правопорушень. Тому вважаємо за необхідне внести корективи в конституційно-правову норму ст. 62 Конституції України та вжити в ній термін «кримінальне правопорушення», а не тільки «злочин».

Звільнення від відбування покарання з випробуванням полягає в тому, що суд виносить обвинувальний вирок у справі, призначає засудженому конкретний вид покарання, визначає його розмір, але доходить висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, тобто не приводить вирок у виконання, за умови виконання засудженим упродовж іспитового строку визначених обов'язків, які покладаються судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням [4, с. 155].

Підставою для застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням є визнання судом можливості виправлення засудженого без реального відбування призначеного покарання. Такий висновок ґрунтується на підставі врахування тяжкості кримінального правопорушення, особи винного й інших обставин справи. До інших обставин справи, які можуть враховуватися судом під час застосування звільнення від відбування покарання, належать обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання. Можливість виправлення засудженого є важливою умовою, оскільки це впливає на те, є особа небезпечною чи навпаки.

За вироком Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 12 листопада 2020 р. особу засуджено за ч. 3 ст. 186 Кримінального кодексу (далі – КК) до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки. На підставі ст. 75 КК особу засудженого звільнено від відбування призначеного покарання, якщо він протягом трьох років не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки, передбачені п.п. 1, 2 ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 76 КК [5]. Даний суд виніс такий обвинувальний вирок з урахуванням того, що засуджений раніше не був судимий, скоїв злочин упер-

ше, своєю поведінкою доводить те, що він став на шлях виправлення, працевлаштувався, виконував обов'язки, покладені судом під час застосування запобіжного заходу, демонстрував належну процесуальну поведінку під час викликів до суду, займався спортом до вчинення кримінального правопорушення, за місцем фактичного проживання характеризується позитивно.

Перевіряючи вказаний вирок, суд апеляційної інстанції 17 лютого 2021 р. ухвалив новий вирок, яким скасовано вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 12 листопада 2020 р., і призначив покарання у виді позбавлення волі строком на 4 роки. Надалі колегія суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України підтримала вирок апеляційного суду, зазначивши, що загальні засади призначення покарання наділяють суд правом вибору однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності – призначити покарання або звільнити від покарання чи від його відбування. Ця функція за своєю правовою природою є дискреційною, оскільки потребує врахування й оцінки конкретних обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що впливають на покарання. Скасовуючи вирок першої інстанції в частині звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, апеляційний суд виходив із того, що засуджені вчинили тяжкий корисливий злочин із застосуванням насильства, вони проти волі потерпілого проникли до його оселі, завдали йому тілесних ушкоджень та викрали належне йому майно, інформація про місцезнаходження потерпілого була отримана ними також із застосуванням насильства. Наведені обставини, на переконання апеляційного суду, свідчать про високу суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення та самих засуджених, що вказує на неможливість їхнього виправлення без ізоляції від суспільства. Колегія суддів цілком погоджується з висновком апеляційного суду та вважає, що призначена міра примусу до засудженого узгоджується з вимогами закону, є необхідною та достатньою для його виправлення, справедливою та такою, що не суперечить положенням закону України про кримінальну відповідальність і відповідає ступеню тяжкості кримінального правопорушення й особі засудженого [6].

Як убачається із практики, визнання судом можливості виправлення засудженого без реального відбування призначеного покарання не може бути, якщо наявна висока суспільна небезпека вчиненого кримінального правопорушення та самих засуджених, що вказує на неможливість їхнього виправлення без ізоляції від суспільства.

Також важливим аспектом даного виду звільнення є те, що протягом іспитового строку на особу засудженого можуть покладатись обов'язки, що визначені у ст. 76 КК України. Зокрема: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

А також суд може додатково покласти такі обов'язки: 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення в потерпілого; 2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу

з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; 5) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля [7].

Виникає запитання щодо обов'язку дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, які саме дії може вчиняти засуджений на вимогу суду. Цікавою є практика Малиновського районного суду м. Одеси, який 20 жовтня 2021 р. виніс обвинувальний вирок, звільнивши засудженого від відбування покарання з випробуванням (справа № 521/4558/21). Призначаючи покарання обвинуваченим, і встановлюючи ступінь їх вини у вказаному злочині, суд дав оцінку не окремому вчинку обвинувачених, а і їхній особистості, наскільки вона проявилася у злочинних діях, наскільки вони мають нахили до скоєння правопорушень. Окрім того, суд урахував ступінь тяжкості вчиненого злочину, характер, мотиви й обставини вчиненого злочину, а також наявність обставин, що пом'якшують покарання та відсутність обставин, що обтяжують покарання. Суд дійшов висновку, що вони не є суспільно небезпечними особами, які здатні на системне вчинення кримінальних правопорушень проти власності. Під час допиту обвинувачених у судовому засіданні судом встановлено, що вони фактично за своїм розвитком ще неповнолітні діти, хоча і мають відповідний вік. Суд призначив обвинуваченим обвинувальний вирок та застосував звільнення від відбування покарання з випробуванням, окрім загальних обов'язків, передбачених у ч. 1 ст. 76 КК, наклав обов'язок, передбачений п. 6 ч. 3 ст. 76 КК, у вигляді дотримання встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, які будуть полягати в читанні книжок, а саме треба прочитати такі твори: 1) повість (за іншими виданнями роман) «Пригоди Тома Соєра», 1876 р., автор Марк Твен; 2) роман «Пригоди Гекльберрі Фінна», 1884 р., автор Марк Твен; 3) пригодницьку повість (за іншими виданнями роман) «Біле Ікло», 1906 р., автор Джек Лондон; 4) вірша Тараса Шевченка «Минають дні, минають ночі <...>», 1845 р. [8]. Як бачимо, суддя підійшов до вирішення даної справи досить креативно і врахував, що можливість виправлення також може проявлятися у підвищенні рівня інтелектуального розвитку під час іспитового строку. Варто зауважити, що така практика є досить розумною і корисною, зважаючи на те, що обидва засуджені мають ще досить юний вік (19 та 23 роки).

Висновки. Отже, у результаті проведеного аналізу положень законодавства, що стосуються порядку застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням, варто зауважити, що обвинувальний вирок, що набирає чинності, звільняє вже засудженого від відбування покарання з випробуванням, це є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності. Уважаємо за необхідне внести корективи в конституційно-правову норму ст. 62 Конституції України, а саме вжити в ній термін «кримінальне правопорушення», а не тільки «злочин», оскільки із 2018 р.

введені зміни у КПК України щодо видів кримінальних правопорушень. Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням можливе, по-перше, щодо тих осіб, суспільна небезпечність яких є невеликою, по-друге, дані, які характеризують винного, мають давати підстави для висновку про можливість досягнення цілей кримінальної відповідальності без відбування основного покарання. Обставини справи, що характеризують суспільну небезпечність учиненого діяння й особу винного, лежать поза межами конкретного складу злочину, однак їх наявність чи відсутність має бути з'ясована з огляду на зміст КПК України. Лише за наявності поєднання підстав, зумовлених суспільною небезпечністю вчиненого злочину й особи, яка його вчинила, суд може дійти висновку про можливість виправлення останньої без відбування призначеного покарання.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.: чинне законодавство станом на 20 вересня 2017 р. : офіційний текст. Київ : Алерта, 2017. 80 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651<...>VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Габлей Н.Г. Засуджений як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. № 1(3). С. 280<...>290.
4. Резніченко Г.С., Мурадян Г.Р. Правова природа звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. С. 154<...>158.
5. Кримінальна справа № 235/689/20 провадження № 51-1411км21. *Кримінальні справи (до 01.01.2019 р.) ; Злочини проти власності*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99009843>
6. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України (актуальна практика) : рішення, внесені до ЄДРСР, за серпень 2021 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_August_2021.pdf
7. Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n522> (дата звернення: 22.11.2021).
8. Вирок від 20.10.2021 р. № 521/4558/21 Малиновського районного суду м. Одеси. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/100432616?q=%20тома%20соєра>.

А н о т а ц і я

Габлей Н. Г. Окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності. – Стаття.

У статті досліджуються окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням. Варто зауважити, що останнім часом у державі спостерігається тенденція розширення сфери застосування покарання без позбавлення волі як один із напрямів кримінальної політики нашої держави. Звільнення від відбування покарання з випробуванням ввібрало в себе найкращі якості умовного засудження й відстрочки виконання вироку, які передбачалися у Кримінальному кодексі 1960 року. Інститут звільнення від відбування покарання поєднує в собі водночас принципи призначення і звільнення від покарання, відстрочки виконання покарання, даючи можливість засудженому самому відхилити відбування призначених за вироком суду виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження або позбавлення волі. У статті відображено сутність звільнення від відбування покарання з випробуванням, визначено його мету, доцільність покладення на засуджених обов'язків і додаткових покарань, а також з'ясовано, які саме підстави є достатніми й необхідними для звільнення від відбування покарання з випробуванням. Зауважено також, що звільнення від відбування покарання з випробуванням є одним із заходів кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, тому з'ясування його правової природи є неможливим без

звернення до визначення кримінальної відповідальності та форм її реалізації. Підставою для застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням є визнання судом можливості виправлення засудженого без реального відбування призначеного покарання. Такий висновок ґрунтується на підставі врахування тяжкості кримінального правопорушення, особи винного й інших обставин справи. До інших обставин справи, які можуть враховуватися судом під час застосування звільнення від відбування покарання, належать обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання. Можливість виправлення засудженого є важливою умовою, оскільки це впливає на те, є особа небезпечною чи навпаки. Аналізуючи обов'язки, що можуть покладатись на засудженого під час застосування цього виду звільнення від відбування покарання, дійшли висновку, що перелік зазначених обов'язків є вичерпним, суд на власний розсуд не може покласти на особу, до якої застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, інших обов'язків, а також скасовувати повністю або частково, доповнювати раніше покладені на засудженого обов'язки.

Ключові слова: засуджений, звільнення від відбування покарання, випробування, кримінальна відповідальність, обов'язки засудженого.

S u m m a r y

Hablei N. G. Some aspects of application to the convict of release from serving a sentence with probation as one of the forms of realization of criminal responsibility. – Article.

The article examines some aspects of the application to the convict of release from serving a probation sentence. It should be noted that recently in the state the tendency to expand the scope of application of punishment without imprisonment as one of the directions of criminal policy of our state has become widely used. Probation with probation absorbed the best qualities of probation and postponement of execution of the sentence, which were provided by the Criminal Code of 1960. Sentenced by a court to correctional labor, restriction of service for servicemen, restriction or imprisonment. The article reflects the essence of release from probation, defines its purpose, the expediency of imposing on convicts duties and additional punishments, as well as clarifies what are the sufficient and necessary grounds for release from probation. It is also noted that release from probation is one of the measures of criminal law influence on a person who has committed a criminal offense, and therefore it is impossible to clarify its legal nature without recourse to the definition of criminal liability and forms of its implementation. The basis for the application of release from probation is the recognition by the court of the possibility of correction of the convict without actually serving the sentence. This conclusion is based on taking into account the gravity of the criminal offense, the identity of the perpetrator and other circumstances of the case. Other circumstances of the case that may be taken into account by the court when applying the release from serving include circumstances that mitigate or aggravate the punishment. The possibility of correcting a convict is an important condition, as it affects whether a person is dangerous or not. Analyzing the responsibilities that may be imposed on the convict during the application of this type of release from serving a sentence, it was concluded that the list of these responsibilities is exhaustive and the court at its discretion cannot impose on a person to who release from serving a sentence. Probation, other duties, as well as to cancel in whole or in part or supplement the previously assigned duties of the convict.

Key words: convict, release from serving sentence, probation, criminal liability, duties of convict.